

*Vuodet 1808-1809: Venäjä ja Ruotsi sotivat, Suomi syntyi?
Mediaseminaari 19.6.2007 kl. 9-14, Säätytalolla*

Max Engman, Åbo Akademi

Miten on tutkittu?

Vuodet 1808-1809 ja niiden seurannaisvaikutukset kuuluvat Suomen historian eniten tutkittuihin. Tutkijoilla on ollut valittavanaan kolme tai neljä perusnäkökulmaa, jotka ovat ohjanneet tutkimuksen suuntaa meidän päiviimme asti. Näkökulmat eivät kiinnitä huomion ainoastaan monimutkaisen tapahtumasarjan eri puoliin, vaan ohjaavat juhluvuoden painopisteen eri tapahtumiin ja ajankohtiin. Näkökulman valinnasta riippuen eri kysymykset nousevat pohdinnan kohteiksi. Seuraavassa tarkastelen sekä miten näkökulmia on sovellettu että miten niitä voisi hyödyntää edessä olevien juhluvuosien aikana.

Kuten aina historiassa kertomuksen logiikka sekä näkökulman ja kysymyksenasettelun valinta ovat keskeisiä. Hamletista tulee toisenlainen näytelmä, jos päähenkilöksi valitaan vaikkapa Ofelia. Lähestymistavat eivät ole mitään abstrakteja pelkistyskäsitteitä, vaan kaikkia on vaihtelevasti käytetty aikaisempien juhluvuosien yhteydessä.

Valtakunnan hajoaminen

Finnar! Med denna fred förloras tredjedelen af Svenska Kronans område; Sverige mister för alltid den stolta Finska nation, sitt kraftigaste stöd.

Georg Carl von Döbeln Uumajassa 2.10.1809

Tämä näkökulma korostaa sitä, että integroitunut Ruotsin valtakunta revittiin Tilsitin kokouksessa 1807 solmitun sopimuksen mukaisesti raastasti kahtia asukkaiden tahdon vastaisesti. Menettelyä voisi verrata amputaatioon ilman puudutusta. Ruotsille Tilsit merkitsi samaa mitä Molotov-Ribbentrop -pakti Suomelle 1939 ja johti samaan tulokseen: venäläisjoukkojen marssiin Suomeen ja aluemenetyksiin.

Vuosi 1809 edustaa Ruotsin valtakunnalle sen raskainta rauhaa ja sen loppua. Valtakunnan hajoaminen, termi, joka tuli tunnetuksi Eirik Hornborgin teoksesta *När riket sprängdes* (1955), lopetti lähes seitsemän vuosisataa kestäneen yhteisen historian. Skoonen entiset tanskalaiset joutuvat odottamaan vielä parisen sataa vuotta ennen kuin he ovat olleet ruotsalaisia yhtä kauan kuin suomalaiset. Ruotsin ydinalueiden kaltaisen yhtenäisvaltion jakaminen oli suhteellisen

epätavallista Euroopan historiassa; alueet ovat tietenkin historian kuluessa vaihtaneet omistajaa, mutta silloin kyseessä ovat usein olleet omilla instituutioilla ja korporatioilla, infrastruktuurilla ja poliittisella olemassaololla varustetut yksiköt (herttuakunnat, kreivikunnat). Vuosisatojen aikana Suomi oli osa Ruotsia ja Suomen asukkailla oli samat oikeudet, velvollisuudet, verot ja hallinto.

Valtakunnan hajoamisen tarkoitti samalla sitä, että Ruotsi lopullisesti luisui pikkuvaltioiden joukkoon; tilannetta ei parantanut se, että maa uuden Tilsitin kokouksen, Aleksanterin ja Ruotsin kruununperillisen, entisen vallankumousmarsalkan Karl Johanin tapaamisen Turussa 1812 seurauksena sai Norjan voittomaana. Kaikista Napoleonin kauden uusista luomuksista Euroopassa, Suomi ja Norja ovat kuitenkin ainoat pysyvät aikaansaannokset.

Valtakunnan hajoamisnäkökulma vei huomion itse sotaan, usein Runebergin jalanjalkia seuraten: Koljonvirran taistelu, Sandels, Viapori ja Döbeln Juuttaalla. Suomalaiset ovat "juhlinneet" tappiota, joka jollakin tavalla tulkittiin voitoksi, ja josta ehkä tuli sellainen - yhtäläisyys talvisotaan tulee eittämättä mieleen. Kuvaamalla vanhan Ruotsin valtakunnan viimeistä taistelua ja suomalais-ruotsalaista aseveljeyttä, Runeberg tuli samalla korostaneeksi valtakunnan yhtenäisyyttä, näkökulma, joka välillä on unohtunut. Suomen kansa on ottanut *Vänrikki Stoolin tarinoiden* sankrigallerian niin sydämmeensä, että monikaan ei ajattele sitä, että osa heistä sodan jälkeen palasi läntiseen valtakunnanpuoliskoon, johon he sukuyhteyksiensä, maanomistuksensa tai uransa puolesta kuuluivat. "Maaherra" Wibeliuksesta tuli aateloituna nimellä af Wibeliä Karlstadin maaherra. Sandels ja von Döbeln jatkoivat uraansa Ruotsin armeijassa.

Sota on saanut niin kirjallisen leiman, että sen hahmot ovat omalaatuisella tavalla vaeltaneet fiktion ja todellisuuden välimaastossa. Osa *Vänrikki Stoolin tarinoiden* henkilöistä on historiallisia ja Runeberg käytti historiallista kirjallisuutta lähteenä. Hänen fiktiostaan tuli kuitenkin niin todentuntuista, että historioitsijat alkoivat etsiä runojen "todellisuutta" ja runojen esikuvia. Suuntaus huipentui Hornborgin ainekirjoituksen korjausta muistuttavaan analyysiin runojen "todellisuustasta" (1954).

Valtakunnan hajoamisesta lähtevä ja sotaa korostava näkökulma on ollut erityisen keskeinen Suomessa. Kun Suomen sodan 50-vuotisjuhlaa vietettiin 1858 järjestettiin keräys veteraanien hyväksi ja heitä juhlittiin eri tavoilla; runsaat 500 veteraania sai kolmen ruplan avustuksen, jotka Turussa toimiva komitea jakoi. Sen puheenjohtajana toimi apteekkari ja laivanvarustaja Erik Julin. Veteraaneja muistettiin niin kauan kun heitä vielä oli elossa. Vuonna 1881 sanomalehdet kertoivat Pohjanmaan rykmentin vänrikistä, myöhemmästä Sotkamon nimismiehestä Fredrik August Ståhlbergista, joka kuoli vuonna 1880 yhdeksänkymmen vuoden ikäisenä. Hän oli osallistunut

sotaan aina Koljonvirran taistelusta Uumajaan asti, jossa hän kuuli von Döbelnin kuuluisan jäähyväispuheen. Ståhlberg sai von Döbelnin kädestä hopeamitalin, jossa oli kirjoitus "Urheudesta taistelussa", ja säilytti koko elämänsä ajan Döbeln puheen kopiota "kalliina pyhäinjäännöksenä". Pian viisikymmentävuotisjuhlinnan jälkeen alkoi muistomerkkien pystyttäminen taistelukentille, usein leimallisesti Runebergin hengessä: Lapua 1864, Alavus 1867, Koljonvirta 1885, Juuttua 1885, Oravainen 1897. Tähän verrattuna Koljonvirran taistelussa kaatuneen Mihail Petrovits Dolgorukin muistomerkki (1828/1848) oli vaatimaton muistutus siitä, että vastapuolikin oli kärsinyt tappioita.

Juhlinta ja siinä ilmenevä tapa suhtautua sotaan herätti vastareaktioita venäläisten puolelta. Ne ulottuivat hiljaisesta jarrutuksesta ja lehdistön vihaisista purkauksista aina muistomerkkien takavarikointeihin, kuten Alavuudella, jossa vain jalusta saatiin pystytettyä. Samoihin aikoihin Runebergin aikaisemmin arvossapidettyä isänmaallista runoutta alettiin pitää Venäjän-vastaisena. Mihail Katkov raivosi *Moskovskia Vedomostissa* Koljonvirran taistelun muistomerkistä. Venäjällä kukaan ei ollut kuullut puhuttavankaan tästä mitättömästä kahakasta; pari päivää tämän Ruotsin aseiden saavuttaman "voiton" jälkeen Sandels oli joutunut perääntymään. Nyt Suomessa juhlittiin tätä merkityksetöntä tapahtumaa; kenraalikuvernööri oli asettanut ehdoksi ainoastaan, ettei muistomerkissä saanut esiintyä Venäjää kohtaan vihamielisiä kirjoituksia. Avajaisissa oli läsnä läänin kuvernööri A.A. Järnefelt, sen armeijan kenraalimajuri, jonka tappiota hän nyt juhli, yhdessä Ruotsin kuninkaan ylihovimarsalkan S.A. Sandelsin kanssa, joka juhli isänsä muistoa. Kaikki tämä tapahtui Porilaisten marssin, Savolaisten laulun ja Maamme laulun soidessa. Sanomalehti *Svet* katsoi, että muistomerkkin tilalle pitäisi pystyttää ortodoksikappeli. Suomalaisten tulisi juhlia Krimin sodassa osoittamaansa urheutta, jossa he taistelivat Suomenlahden rannikoilla brittejä vastaan, ja Venäjän-Turkin sotaa, jossa he taistelivat Balkanilla slaavien asian puolesta.

Venäläiset näkivät herkästi Suomen sodan juhlinnassa suomalaista, tai peräti ruotsalaismielistä patriotismia ja Venäjän-vastaisia piirteitä. Kun Reinhold Hausen 1916 julkaisi lähdeoksen *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808-1809*, se tietävästi tapahtui ilman minkäänlaisia taka-ajatuksia, mutta Venäjän viranomaiset käyttivät tilaisuutta hyväkseen päästäkseen eroon perustuslaillisesta ja ruotsinmielisestä valtionarkistonhoitajasta. Häntä syytettiin aikaisemman ja uudessa sodassa mahdollisen vihollisen asiakirjojen julkaisemisesta keskellä raivoavaa sotaa. Häntä uhattiin karkoituksella ja pakotettiin eroamaan. Kirja on Svenska litteratursällskapetin julkaisuista ainoa, jonka poliisi on takavarikoinut.

Itse taistelujen ja valtakunnan hajoamisen lisäksi on muitakin kysymyksiä, joita voisi ottaa juhluvuoden pohdintojen kohteeksi. Ruotsille sota ja sen jatkeeksi vuoden 1812 politiikka -

käytännössä Ruotsin luopuminen revansismista - oli pitkän katkeamattoman rauhan kauden lähtökohta. Ruotsi kutistui toki pikkuvaltioksi, mutta realistinen arvio asetti toiseen vaakakuppiin pitkän rauhan kauden sekä sen tosiasian, että Ruotsi sai puskurivaltion itsensä ja Venäjä välille ja pääsi eroon (useimmista) suomalaisista. Upsalan yliopiston historian professori Harald Hjärne totesi puhuessaan Itämeren kysymyisestä toukokuussa 1918: "Olemme siis välttäneet luulotellun vaaran tai, oikeammin sanottuna, rasittavan tehtävän yrittää selvittää siitä 'kansallisuusliikkeestä', joka epäilemättä olisi syntynyt ja siten päätyntä ikävään kielitasteluun, mikäli Suomi olisi jäänyt Ruotsin valtiovallan alaiseksi."

Ruotsi säilytti 1809 pääkaupungin ja valtakunnan nimen (muttei perustuslakeja eikä hallitsijasukua), mutta monin tavoin vuoden 1809 Ruotsi oli sekin uusi luomus. Hjärne totesi teräväkatseisesti, että "riippumatta maailman elokuvateatterin alati vaihtuvista filmeistä" Suomen itsenäisyysprosessi merkitisi erään jatkuvuuden uudelleenajankohtaistumista: "Vanha Ruotsi nousee uudelleen kuolleista, kylläkin jaettuna, mutta kuitenkin uuteen eloon herätettynä. ... Tästä lähtien, niin voimme täydellä oikeudella sanoa, on olemassa kaksi ruotsalaista valtiota Pohjanlahden molemmin puolin: Suomi ja nykyinen Ruotsin kuningaskunta". Hjärnen näkökulma korostaa sitä, että vanha Ruotsin valtakunta oli kokonaisuus ja että sillä on kaksi seuraajavaltiota.

Lopuksi on syytä painottaa sitä, että koko suuriruhtinaskunta ei ollut samassa asemassa. "Venäjän Suomi", Viipurin kuvernementti, jota sodan aikana ja sen jälkeen Venäjän näkökulmasta ryhdyttiin kutsumaan "Vanhaksi Suomeksi", oli voittajan puolella. Vanha Suomi ei kokenut valtakunnan hajoamista vaan päinvastoin yhdistämisen Suomen suuriruhtinaskuntaan, jota muutamia vuosia kutsuttiin "Uudeksi Suomeksi". Uusi Suomi sai uudelta esivallalta hallinnollisen autonomian, kun taas Vanha Suomi kovalla kädellä liitettiin suuriruhtinaskuntaan.

Yhdistäminen Venäjään

Hans Maj:t Konungen af Swerige afsäger sig owilkorligen och för all tid, så för Sig, som sine Efterträdare till Swenska Thronen och Regeringen, samt till förmån för Hans Majestät Kejsaren af Ryssland och för alla Dess Efterträdare till Ryska Thronen och Kejsaredömet, alla Sine rättigheter och anspråk till de här nedanföre uppnämnda Landskaper, som under närwarande krig blifwit genom Hans Kejserl. Maj:ts wapen från Kronan Swerge eröfrade ... (art. IV)

Hamninan rauhansopimus 17.9.1809

Hjärnen näkökulmaan vaikutti hänen "Venäjän vaaraksi" nimittämänsä tekijä, siis suurvallan laajentumispyrkimykset, mutta hän ei puhunut "venäläisestä välivaiheesta" kuten Bernhard Estlander teki vuonna 1926. Monet yhtyivät Estlanderin arvioon "Venäjän vallan ajan" vähäisestä merkityksestä. Toisenlainen historian näkemys olisi voinut lähteä siitä, että vaikka vanhan valtakunnan yhteiset vuosisadat antoivat vuoden 1809 suuriruhtinaskunnalle paljon sen sisällöstä ja substanssista, Venäjän keisarikunta antoi sille muodon, ja vastasi siten ajan myötä myös osasta sisältöä. Suomen valtiollisuus oli seurausta Venäjän keisarikunnan konglomeraattivaltion luonteesta. Suuriruhtinaskunta oli Venäjän rakentama, mutta se rakennettiin ruotsalaisista rakennuspuista - ruotsalainen tarkoittaa tässä sellaista mitä tämän päivän ruotsalaisten ja suomalaisten esivanhemmat historian saatossa rakensivat yhdessä, ei mitään Suomeen ulkoa tuotua.

Suomessa ajatus Venäjän valtakuntaan yhdistämisen "juhlimisesta" on, erityisesti vuoden 1917 jälkeen, tuntunut vieraalta. Kuten Osmo Jussila on todennut, ei kuitenkaan ole mikään kohtuuton ajatus, että koska me joka vuosi juhlimme eroamistamme Venäjän valtakunnasta, voisimme ehkä joka sadas vuosi juhlia Suomen yhdistämistä samaan valtakuntaan. Se tapahtuma, joka silloin nousee keskeiseen asemaan on Hamninan rauha, joka merkitsee Suomen (tarkkaan ottaen viiden nimeltä mainitun läänin) kansainvälisoikeudellista siirtymistä Ruotsilta Venäjälle. Tärkeätä tässä oli se, että alue samalla siirtyi yhtenäisvaltion ydinalueelta imperiumin osaksi.

Venäjä oli Katariina II:sta Nikolai I:een ulottuvana kautena Euroopan suurpolitiikassa valtansa huipulla ja samalla luonteeltaan läntisempi kuin aikaisemmin tai myöhemmin. Venäjä laajeni Puolan jakojen seurauksena ja oli Wienin kongressin suuri voittajavaltio sekä Pyhän Alliansin selkäranka. Venäjän osalta vuosi 1809 kuuluu aivan toiseen yhteyteen kuin Ruotsin valtakunnan tappioiden sarja Kaarle XII:sta eteenpäin. Venäjällä 1809 kuuluu niihin ihmevuosiin, jotka osoittavat Venäjän valtakunnan vakiintumista ja kasvua. Ensimmäistä maailmansotaa ja valakunnan tuhoa edeltävän runsaan vuosikymmenen aikana vietettiin useita Suomeakin sivuavia

riemujuhlia: Pietarin perustaminen 1703, Kronstadtin ja Venäjän merivallan synty 1703-1704, Pultavan taistelu 1709, Haminan rauha 1809, Viipurin valloitus 1710 ja Romanovien dynastian synty 1613.

Venäjälle 1809 edusti osaa suuresta Napoleonista saavutetusta voitosta, kasvua, strategista turvallisuutta, läntisen suuntauksen vahvistumista, koko sitä tapahtumaketjua, jota Tolstoi kuvaa *Sodassa ja rauhassa*. Ei ole mikään yllätys, että Talvipalatsin kuuluisasta, Napoleonin sotien korkeita upseereita esittävästä vuoden 1812 galleriasta löytyy suomalaisille tuttuja nimiä. Suomi oli ehkä suuren haaveeksi jäävän päämäärän Konstantinopolin kehu korvike, mutta toi mukanaan kuitenkin Pohjolan Gibraltarin hallinnan; yritykset rakentaa myöhemmin uusi ja läntisempi vastaava linnoitus Ahvenanmaalle epäonnistuivat surkeasti. Imperiumin ja yhtenäisvaltion välisen eron symbolisena ilmauksena voi ehkä pitää sitä, että Viapori sai koko Venäjän vallan ajan pitää uhmakkaan ruotsalaisen nimensä Sveaborg myös venäjäksi. Suomen tasavalta ehti tuskin miehittää saaret ennenkuin senaatti ilmoitti antaneensa linnoitukselle uuden suomenkielisen nimen Suomenlinna. Vain vaivoin pystyttiin estämään senaatin suunnitelma muuttaa linnoituksen ruotsinkielinen nimi "Finlandsborgiksi".

Suomi otettiin vastaan Venäjän valtavaan imperiumiin, joka Topeliuksen sanoin ulottui "Ahvenanmaan luodoilta Sitkaan", kaikkine juriidisine matkatavaroineen ilman tullitarkastusta - lainatakseni oikeusoppinutta Boris Noldea. Eräs selitys on, että Aleksanteri I tähän aikaan eli kokeilevaa, "liberaalia" kauttaan, joka sijoituu Katariina II:n ja Nikolai I:n keskittämiskausien väliin. Tänä kautena Aleksanteri oli valmis käyttämään uusia alueita esikuvina ja kokeilukenttinä ja hänen lähimpiin neuvonatajiinsa kuului useita näiden alueiden edustajia, mm. Adam Czartoryski, G.M. Armfelt ja Joannis Capodistria. Vaikka Suomen valloitus merkitsi lisääntyvää moninaisuutta ja jännitteitä, se ei merkinnyt paljoa valtakunnassa, jonka olemukseen moninaisuus kuului elimellisesti. Venäjällä oli useita "autonomioita", jotka luonteeltaan poikkesivat toisistaan: kasakoiden autonomia oli sotilasrajan autonomiaa, Baltian provinssien autonomia oli luonteeltaan baltiansaksalaisen aatelin säätyprivilegiota. Puolalaiset kapinoivat kaikkea sellaista vastaan, joka tarjosi heille vähemmän kuin heidän menettämänsä itsenäisyys kun taas suomalaiset sitkeästi rakensivat valtiotaan turvautuen perustuslakeihin, joiden voimassaolosta ei ollut täyttä varmuutta. Bessarabian eliitti ei taas ollut kiinnostunut minkäänasteisesta autonomiasta.

Vuoden 1809 pohdinta Venäjän - ja Suomen - näkökulmasta voisi, Suomen valtiollisuuden lisäksi, lähteä useasta myönteisestä lähtökohdasta, esimerkiksi Pax Russicasta, Suomen historiassa poikkeuksellisen pitkästä rauhan kaudesta. Se avasi ainutlaatuisia mahdollisuuksia taloudelliselle toiminnalle ja valtavat työmarkkinat niin eliitille, käsityöläisille kuin piioillekin. Eliitti hyötyi valtakunnan perinteisestä kooptaatiopolitiikasta. Eliitti hyötyi valtakunnan antamista

mahdollisuuksista, kun taas venäläiset eivät voineet saada virkoja Suomesta. Eräs Venäjällä palveleva upseeri, eräs "uusista viikingeistä" totesi, että "ruotsalaiset luulevat suurvallan loppuneen Poltavan taistelukentälle, mutta *me* jatkoimme Alaskaan asti". Mannerheim ilmaisi saman asian vähemmän mahtipontisesti kun hän muisteli kolmeakymmentä Venäjän vuottaan: "Olin päässyt suurempiin oloihin, jotka olivat tarjonneet väljempää näköaloja kuin mihin minulla 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä olisi ollut mahdollisuutta Suomessa". Moni muu olisi voinut sanoa samaa. Periluterilaisen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkiin nousi kaksi (kolme jos lasketaan Viapori) ortodoksista kirkkoa, katolinen kirkko, synagoga ja muslimien rukoushuone - ajankohtana, jolloin esimerkiksi Ruotsi oli enemmän sisäänpäin kääntynyt kuin minään muuna aikana historiassaan. Moni Pietarissa käynyt suomalainen ajatteli imperiumin alamaisena kuin L.G. von Haartman Tukholmasta 1827: "Kaikki, kadut, torit, talot näyttävät pietarilaisen silmissä niin mitättömältä". Kun ajattelee kuinka harvoin näköalat ovat Suomessa avartuneet, sitä kannattaa muistaa juhluvuoden aikana.

Suomalaisten panosta Venäjällä ei ole syytä idyllisoida. Eversti J.G.F. Aminoffia sanottiin "tsetsenensien kauhuksi" ja monen suomalaisen upseerin rintaa koristi "Puolan kapinan kukistamisen muistomitali". Imperiumin palveluksessa ei ollut varaa olla liian valikoiva työtehtävien suhteen. Toisaalta oli selvää, kuten Sigurd Nordenstreng totesi, että "Suomen miesten Tonavan rannoilla ja Sevastopolin muureilla sekä monessa muussa paikassa, missä velvollisuus on sitä vaatinut, vuodattama veri, on seurauksiltaan ollut siunauksellista isänmaalle".

Keskeistä Venäjän juhlinnassa 1909 oli johdonmukaisesti Suomen valloitus ja sen vahvistaminen Haminan rauhassa. Vuosijuhlaa juhlittiin sotilasparaatein mm. Haminassa ja Helsingissä. Helsingin venäläinen lyseo päätti perustaa Suomen Venäjän valtakuntaan yhdistämiselle omistetun museon ja kauppias Nikolai Rezvoi kustansi kappelin Helsingin keskustaan Suomen valloituksen ja Haminan rauhan muistomerkeksi. Keisarin reskripti korosti rikkomatonta uskollisuutta ja ikuisia siteitä, mutta ei kestänyt kuin vuoteen 1919 ennenkuin suomalaiset ilkvallantekijät tervasivat ja vandalisoivat kappelin niin pahasti, että se oli purettava.

Suomen synty

Att då WI församlat Finlands Ständer till en allmän Landtdag och emottagit deras Trohets-Ed, hafwe WI, wid detta tillfälle, welat, igenom en högtidlig, i deras närvaro utfärdad och i Den Högstes Helgedom kungjord Act, bekräfta och försäkra dem om bibehållandet af deras Religion och grundlagar samt de fri och rättigheter hwarje Stånd, i synnerhet, och alla Finlands Inbyggare i allmänhet, till närwarande tid, åtnjutit.

HKM:n kuulutus Suomen asukkaille, Porvoo 23.3./4.4.1809.

Kolmas näkökulma lähtee siitä, että 1809 tiettyssä mielessä on Suomen vuosi nolla tai Big Bang. Näkökulma on tavallaan osavastaus hegeliaani Zachris Topeliuksen muotoilemaan kysymykseen "Onko Suomen kansalla historiaa", johon hän vastasi kieltävästi lähtien olettamuksesta, että ilman valtiota ei ollut historiaa. Siten vuosi 1809 muodostuu Suomen historian alkupisteeksi, joka taas on suuren eurooppalaisen sodan tahaton seuraus, osa tapahtumasarjaa, jossa ei ollut muuta suurta linjaa kuin Venäjän vallan kasvu.

Tällä näkökannalla on ollut arvostelijansa, jotka - samoin kuin jotkut norjalaiset keskustelussa Norjan asemasta 1814 - ovat kieltäytyneet näkemästä Suomen syntyä sattuman seurauksena, tuloksena Napoleonin ja Aleksanterin välisten valtasuhteiden tilapäisistä heilahteluista Tilsitissä 1807. Suomalaiskansallinen tulkinta näki Suomen synnyn historiaan ohjelmoituna. Näkökannalle, jonka mukaan kansakunta oli lähes ikuinen yksikkö, joka vain odotti tuloa tietoisesti itsestään, vuosi 1809 näyttäytyi tärkeänä virstanpylväänä, mutta kuitenkin vain johdonmukaisena ja väistämättömänä askeleena vääjäämättömässä kehitysketjussa. Se olisi voinut tapahtua ennemmin tai myöhemmin ja ehkä toisessa muodossa, mutta kansakunta olisi joka tapauksessa ottanut tämän askeleen, koska se oli sen tarkoitus. Vastaavasti liberaali tai ruotsalaiskansallinen, myös nuorsuomalaisen kannattama näkemys, on korostanut jatkuvuutta yli vuoden 1809. Tämän näkemyksen mukaan Suomen historian tärkeintä jatkuvuutta edusti ruotsalainen - tai länsimaalainen - oikeusjärjestys, joka oli uhattuna, mutta talvehti "Venäjän vallan aikana". Suomi oli Venäjän valtakunnan osa, mutta ehdoilla, jotka "oikeastaan" tekivät maasta neljännen pohjoismaan. Tässäkin näkökannassa vuodesta 1809 tulee episodi, valitettava, mutta onneksi ei kuitenkaan ratkaiseva poikkeama siitä pohjoismaisesta Suomen historian päälinjasta, johon maa saattoi palata 1917.

Suomen "synnystä" lähtevälle näkökulmalle voi vain itse luomistapahtuma olla juhlimisen arvoinen. Se sijoituu joko Porvoon valtiopäiville jolloin Suomi "korotettiin kansakuntien joukkoon", kuten Aleksanteri muotoili asian valtaistuinpuheessaan, tai arkisemmin hallituskonseljin ensimmäiseen istuntoon 2. lokakuuta Turussa. Porvoon valtiopäiviä on on juhlittu konstituution syntyä, kun taas hallituskonseljin istunnon muistaminen on korostanut enemmän

sitä tosiasiaa, että Suomen ydin kauan koostui lähinnä aluillaan olevasta keskushallinnosta ja joukosta byrokraattis-patrioottisia virkamiehiä, jotka olivat vakaasti päättäneet saada heidän syliinsä yllättäen kaatunen valtion toimimaan. Ruotsin yhtenäisyysvaltion yhdenmukaistavasta hallinnosta ja laeista tuli imperiumissa erottava ja erillisyyttä pohjustava tekijä. "Konstituution" käytäntöön soveltamisen juhliminen on eräänlainen kunnianosoitus näiden byrokraattien sitkeälle työlle niiden kehysten pystyessä pitämiseksi, joiden sisällä moderni kansakuntaa asteittain saattoi muodostua.

Hallinto huomioi juhlavuotensa 1859 ja 1909. Vuosijuhlat vietettiin kuitenkin täysin erilaisessa ilmapiirissä. Vuonna 1859 oltiin valtiollisen elämän uudestisyntymisen kynnyksellä.

Kenraalikuvernöörin ehdotuksesta ja viitaten senaatin ratkaisemaan lähes 250 000 asiaan, senaatille myönnettiin oikeus juhlia viisivuotista olemassaoloaan. Juhlapäivänä sen jäsenet kokoontuivat senaatin taloon juhlaistuntoon kaupungin kaikkien siviili- ja sotilasvirkamiesten läsnäollessa. Seisaaltaan kuultin keisarin reskriptia, jossa tämä ilmaisi "tyytyväisyytensä ja vilpittömän kiitollisuutensa" ja sen kuinka kaikki Suomen virkamiehet "velvollisuutensa tunnontarkan täyttämisen ja Hallitsijalle ehdottomalla uskollisuudella, ovat ansainneet oikeuden Hallitsijoittensa ja Isänmaan kiitollisuuteen". Kirkonkellojen soidessa ja kunnialaukausten kajahtaessa virkakunnat marssivat sotilaiden muodostaman kunniakujan halki juhlaumalanpalvelukseen.

Vuonna 1909 ilmapiiri oli aivan toinen, kuukausi juhlan jälkeen Mechelinin senaatti erosi ja F.A. Seyn nimitettiin kenraalikuvernööriksi. Juhlaa ei järjestetty eikä keisari ilmaissut kiitollisuuttaan. Vanha senaatti ehti kuitenkin juhlapäivänä päättää antaa Suomen Historialliselle Seuralle tehtäväksi historiateoksen teettämisen. K.W. Rauhalan teos senaatista ilmestyi kahtena osana 1915 ja 1921.

Hallinto oli keskeisessä asemassa valtioneuvoston juhliessa 175-vuotisjuhliiaan 1984. Jo perinteisessä juhlaistunnossa päätettiin asettaa komitea huolehtimaan keskushallinnon historian kirjoittamisesta. Hallintohistoriankomitea sai pisimmän mandaatin, mikä on millekään komitealle annettu (on komiteoita, jotka ovat istuneet kauemmin, mutta alunperin lyhyemmällä mandaatilla). Se lopetti työnsä 1996 tuotettuaan yleisteoksen ja 24 nidettä erikoistutkimuksia.

Suomen synty -näkökulmasta voi nostaa esiin sen miten vuoden 1809 luomus Suomen valtio, kasvoi kansakunnaksi, miten 1809 on vuoden 1917 edellytys ja kuinka Suomen kansalaisyhteiskunta sekä suomalainen ja ruotsalainen kansallisuusliike suorittivat kansallisen mobilisointinsa vuoden 1809 luomissa puitteissa. Suuriruhtinaskunnan maantieteellinen ulottuvuus

ei ollut mikään itsestäänselvyys. Toisenlainen rajanveto - mikä ei olisi ollut mikään mahdottomuus koska Venäjä etupäässä oli kiinnostunut strategisesti tärkeästä etelärannikosta - olisi voinut tuottaa aivan toisenlaisia seurauksia. Raja lounaasta koilliseen olisi muodostanut suomalaisista eräänlaisen "kurdiongelman" - osittain mobilisoitu kansa jaettuna usean valtion alueelle. Jos raja olisi vedetty Pohjanmaan ja muun Suomen välille suomenruotsalaista kansanryhmää ei olisi koskaan syntynyt; Etelä-Suomen ruotsinkieliset olisivat olleet hajanainen ryhmä, joka olisi muistuttanut toisaalta baltiansaksalaisia, toisaalta Viron ruotsalaisia. Ruotsinkieliset pohjalaiset olisivat osa Norrlantia ja ahvenanmaalaiset osa Tukholman kesämökkialuetta. Vuodet 1809 ja 1812 loivat Suomen, jonka historiaa siitä lähtien rakennettiin sekä tulevaisuuteen että taaksepäin.

Globaaleja päämääriä ja priorisointeja omaavaan suurvalttaan kuulumisesta oli myös haittansa. Brittiläisen laivaston hävitykset Suomen rannikoilla ja hyökkäykset merenkulkua vastaan Krimin sodan aikana ja ensimmäisen maailmansodan kriisi olivat osoituksia vaaroista.

Vallankumous- ja Napoleonin sodat maailmansotana

Vallankumous- ja Napoleonin sodat merkitsivät Euroopan sisäisten ristiriitojen globalisoitumista. Napoleon hyökkäsi Egyptiin ja Etelä-Amerikassa otettiin ensimmäiset askeleet sillä tiellä, joka muutama vuosikymmen myöhemmin johti etelä-amerikkalaisten siirtomaiden itsenäistymiseen. Viisi vuotta ennen kuin Suomi sai autonomiansa Saint Domingesta (Haitista) tuli ensimmäinen Latinalaisen Amerikan itsenäinen valtio ja maailman ensimmäinen entisten orjien perustama valtio. Englanti hankki Kapmaan, Trinidadin ja Tobagon, Ceylonin ja Singaporen.

Suomessa ollaan oltu niin täynnä omia ongelmia ja sen nurinkurisen ajattelun vankeja, että Talvipalatsissa ja Kremlissä ei olisi ollut muuta ajattelemista kuin Suomi. Aina ei ole muistettu, että Napoleonin kausi oli osa etenevää globalisaatiota ja eurooppalaistumista. Myös Euroopan sisällä kausi oli käännteentekevä. Vuonna 1806 Saksalais-roomalainen keisarikunta hajoitettiin, mikä päätti sen tuhatvuotisen historian ja lopetti useita satoja poliittisia yksiköitä. Kuten Suomessakin on Saksassa keskusteltu jatkuvuuden ongelmasta: tulisiko vuotta 1806 pitää askeleena liittovaltiomuotoon tähtäävässä kehityksessä vai katkona Saksan historiassa, hajaantumisenä itsenäisiin valtioihin?

Kattava juhlinta

Merkkivuotta voi viettää eri tavoilla. Ei ole kyse vain juhlinnan painotuksista, vaan myös valinnasta erilaisten kertomusten välillä. Kun juoni muuttuu, muuttuvat samalla näytelmän tapahtumapaikat, päähenkilöt ja juuret menneisyyteen.

Jos valitsemme eron Ruotsista juoneksi, joudumme Puolan, Lützenin ja Narvan tantereille, vuoden 1734 lain laatijoiden seuraan, Koljonvirralle ja Uumajaan koleana lokakuun päivänä kuuntelemaan von Döbelnin jäähyväispuhetta suomalaisille aseveljille. Jos valitsemme Suomen yhdistämisen Venäjän valtakuntaan löydämme itsemme Nevan rannalta Nyenin kaupungin raunioilta 1703, Viipurin muureilta 1710 sekä Tilsitin ja Haminan neuvotteluista.

Jos valitsemme kertomuksen, joka ensisijassa käsittelee meitä itseämme, historia vie meidät Porvoon tuomiokirkkoon, jossa keisarin julistus joko vahvisti jotain joka oli tapahtunut jo kauan sitten tai oli jotain radikaalisti uutta: kansakunnan synnyn. Jos korostamme keskushallinnon syntyä päädymme nahkuri Richterin taloon Turussa, jossa Suomen senaatti ja valtio ottivat ensimmäiset horjuvat askeleensa.

Jos valitsemme maailmansota-näkökulman löydämme itsemme kuolettavasti haavoittuneen Nelsonin rinnalta Trafalgarin taistelusta, Napoleonin mukana Egyptistä ja Moskovasta, Toussaint Louverturen kapinallisten joukosta Haitista, kasakoiden mukana Pariisista tai kenraali Cambronnen ja vanhan kaartin mukana Waterloosta.

Erilaiset valinnat tuottavat erilaisia tuloksia ja jopa aivan erilaisia juhlia, joissa naapurimaillammekin on erilaiset roolit. Tärkeätä on, että mikään näistä valinnoista ei sinänsä ole "väärä" tai "oikea", ne ovat kaikki legitiimejä. Merkkivuodet 1808-1809 eivät ole kahdenkeskeinen suomalais-ruotsalainen tai ruotsalais-venäläinen tai venäläis-suomalainen asia eikä missään tapauksessa sisäinen suomalainen asia. Vaikka historiaa tapahtuukin Oravaisissa tai Kuopiossa, tapahtumat ovat osa koko Pohjois-Eurooppaa koskevia eurooppalaisia, jopa maailmanlaajuisia tapahtumaketjuja ja prosesseja. Niissä merkeissä pitäisi merkkivuotia viettää.